

Наталія Саєнко

СОЦІАЛЬНА ТОПОГРАФІЯ БАТУРИНА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII ст. (за матеріалами Рум'янцевського опису)

У статті на основі даних Рум'янцевського опису Лівобережної України 1765-1769 рр. розглядається соціальна структура населення Батурина та розміщення домогосподарств різних соціальних груп у міському просторі. З'ясовуються особливості забудови дворів.

Ключові слова: *соціотопографія, вулиця, двір, бездвірна хата, Батурина.*

Сформована у гетьманський період топографічна структура Батурина була кардинально порушена у листопаді 1708 р., коли було знищено фортецю із її забудовою, значно пошкоджено передмістя. Подальше відновлення міста стало заслугою винятково його мешканців. Увага до міста гетьмана К. Розумовського, відкриття і діяльність «Експедиції Батуринського і Глухівського будівництва» сприяли створенню «нового обличчя» Батурина у другій половині XVIII ст.

Соціальний склад рядового населення міста у той час не відрізнявся від інших населених пунктів Гетьманщини: тут проживали посполиті, козаки, старшина і духовенство. Мали володіння у Батурині і представники російського дворянства.

Демографічний потенціал конкретного міста неможливо вивчати без даних про те, в якому історико-географічному середовищі перебуває досліджуваний об'єкт. Тому актуальним у даному випадку видається з'ясування місця домогосподарств різних соціальних верств у топографії Батурина.

Першим конкретизував і впровадив у широкий вжиток в українській науці поняття «соціотопографія» у 1987 р. Ярослав Дашкевич. Він визначив його як дослідження урбанізаційних процесів з точки зору взаємозв'язків між соціальною структурою населення та місцем його проживання [1, с. 71–72]. Проте це поняття досі не є чітко окресленим. Так, Мар'яна Долинська визначає соціотопографію як міжгалузевий метод, який передбачає нанесення результатів дослідження соціальної історії на топографічну підоснову [2, с. 420–433].

Серед праць щодо проблем соціотопографії виділимо дослідження вже згаданого Я. Дашкевича, С. Климовського, М. Капраля, М. Долинської, А. Фелонюка та І. Гуляновича [3]. Соціотопографічних досліджень Батурина другої половини XVIII ст. досі не проводилося.

У даній роботі спробуємо вивчити деякі аспекти взаємозв'язків між структурою населення Батурина і місцем його проживання, зокрема:

- визначимо соціальні групи в структурі населення міста;
- вивчимо топографію їхнього розселення у Батурині;
- дослідимо «престижність» і розміри вулиць;
- з'ясуємо особливості садибної забудови.

За основне джерело для своєї розвідки візьмемо переписну книгу сотенного міста Батурина, створену в 1767–1768 рр. під час проведення в Гетьманщині так званого Рум'янцевського опису Малоросії (1765–1769 рр.) [4]. Це один із найповніших переписів населеного пункту другої половини XVIII ст., незважаючи на те, що джерело

© Саєнко Наталія Анатоліївна – завідувач відділу археології (Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»). Член НСКУ).

є чорною відомістю. У неї внесено і дані про володіння К. Розумовського, дворян, старшини й рядового козацтва, посполитства та духовенства.

Міський простір Батурина на час проведення опису складався з трьох частин: території колишньої фортеці з Троїцькою площею та невеликими кварталами житлової забудови, вулиць і провулків старої планувальної структури (колишніх відкритих посадів) та периферійних вулиць-форштадтів (міських хуторів).

Визначальним чинником планувальної структури Батурина був ландшафт місцевості. Висока ліва тераса річки Сейм, порізана глибокими ярами, становила центральну, нагірну частину. Заселена територія річкової долини з островами та правобічна тераса були нижньою, луговою частиною.

Площа території колишньої фортеці, «старого міста в середині селення местечка Батурина» з жилими кварталами, вулицями, площею, не заселеними місцями, цитаделлю, узгір'ям, валом і ровом становила 22 десятини 1067 квадратних сажнів (24,52 га) [5, с. 242-243]. Ці параметри майже узгоджуються з даними плану Батуринської фортеці XIX ст. [6]. (Мал. 1)

Площу житлової забудови Батурина кінця 1700-х дозволяє реконструювати відомість до плану Батурина, складена в останні роки життя К. Розумовського. За нею володіння гетьмана на нагірній частині Батурина становили 60,31 га. До них належали: головний будинок зі службами та двома особливими дворами, регулярним садом і городом на Київській вулиці загальною площею 8,6 га, маєток з палацом, садом та городом на Гончарівці – 13,33 га та інші двори з різноманітною забудовою і земельні ділянки в місті [5, с. 244-245]. Дворові квартали мешканців Батурина різних станів на момент складання даного документа займали площу 467384 квадратні сажні (212,76 га), з них на нагірній частині – 140,61 га, на луговій – 72,15 га [5, с. 246-248].

Деяко складнішою є реконструкція батуринської ономастики. Найранішим картографічним джерелом, що містить деякі матеріали топонімії Батурина, є «План местечка Батурин», складений наприкінці XIX ст. військовими топографами Курської інженерної дистанції [7]. (Мал. 2)

За інструкцією по проведенню Рум'янцевського опису, безіменні міські вулиці слід було називати «по пристойності» [8, с. 62]. Тому в матеріалах перепису Батурина найбільше назв вулиць відантропонічного походження: від прізвищ власників дворів на цих вулицях. Через втрати топонімічного матеріалу, обмаль джерел і відсутність спеціальних досліджень локалізувати ці вулиці в просторі Батурина поки що неможливо.

Основною господарською одиницею у XVIII ст. був двір. Поняття двору на той час мало свою специфіку. Георгій Максимович виокремив три головні ознаки тогочасного двору: наявність єдиної дворової території, родинні зв'язки між його мешканцями, а також спільне несення повинностей, відбуття служб і сплата податків [9, с. 317].

Ще однією господарською одиницею була «бездвірна хата». За визначенням Г. Максимовича, це була «хата без дворового места» [9, с. 317], тобто без земельної ділянки. Проте іноді поряд з бездвірною хатою вказані й господарські споруди, які належали до даного домогосподарства та займали певну територію.

Мал. 1

Мал. 2

Оснoву житлової забудови Батурина становило традиційне українське дерев'яне житло – хата. Для позначення внутрішніх приміщень останньої вживалося слово «покій». Помешкання слугжителів названі «людськими». Виокремлено також житла підсусідків – «підсусідські».

З-поміж набору традиційних господарських будівель Генеральний опис фіксує кількість комір, стаєнь, хлівів, клунь. Безперечно, у дворах батуринців існували й інші будівлі: курники для домашньої птиці, сажі для утримання свиней, підземні споруди для зберігання припасів: льохи, ями, погребі.

За «Подвірною книгою», що була складена у 1760 р. при передачі Батурина К. Розумовському, гетьману відійшло 230 дворів і 33 бездвірні хати, тобто 263 домогосподарства підданих [10, с. 39-64].

У матеріалах Рум'янцевського опису (1765-1769 рр.) містяться докладніші дані про їхнє розселення в Батурині. Першими описані двори, заселені підсусідками К. Розумовського. У цих дворах, окрім житлових будівель, знаходилися виробництва: винокурня, броварня і солодовня, свічковий завод («білильний двір»). Їхня забудова показана в таблиці 1.

Таблиця 1. Домогосподарства підсусідків К. Розумовського та їхня забудова у топографічних складах Батурина

	Вулиця, місцевість	Дворів	% дворів	Забудова двору						
				хазай-ських	людських	бездвірних	комір	стаєнь	хлівів	клунь
1	Вул. Берегова (броварня і солодовня)	1	25		1		1		1	
2	«За річкою Поповкою» (свічковий завод)	1	25		4		1			
3	«На низу» (винокурня)	1	25		1		1		1	1

4	Вул. Побожовка (комора)	1	25		2		1			
	Разом	4			8	-	4	-	2	1

У другій половині 1760-х кількість домогосподарств підданих К. Розумовського зменшилася: їх стало 176 (132 двори і 44 бездвірні хати). Вони розміщувалися на 9-х вулицях Батурина (таблиця 2).

Таблиця 2. Домогосподарства підданих К. Розумовського та їхня забудова у топографічних складових Батурина

	Вулиця	дворів	% дворів	Забудова двору						
				хазяйських	людських	бездвірних	комір	стасень	хлівів	клунь
1	Берегова	46	35	54	-	10	46	9	66	11
2	Гончарівка	14	11	15	-	4	8	-	20	7
3	Горбанівка	10	7,5	12	-	1	9	1	15	6
4	Городищечко	3	2	3	1	2	6	3	4	-
5	Київська	2	1,5	6	-	2	8	1	5	-
6	Корніївка	16	12	20	-	12	11	4	30	12
7	Матіївка	19	14	27	-	4	22	1	35	7
8	Підзамкова	8	6	8	-	4	8	1	9	1
9	Побожовка	14	10,6	16	1	5	12	4	20	2
	Разом	132		161	2	44	130	24	204	46

Найбільше дворів підданих К. Розумовського (35%) знаходилося на Береговій вулиці. Очевидно, ця вулиця пролягала територією батуринського Подолу. Кількістю житлової і господарської забудови вирізнялася вулиця Корніївка. Проте локалізувати її на сучасній мапі міста поки що не вдалося. Найменше домогосподарств підданих гетьмана було на головній вулиці міста, Київській: два двори і дві бездвірні хати.

Окрім К. Розумовського, у Батурині мав володіння його брат, Олексій Розумовський. У 1743 р. імператриця пожалувала йому села в Полтавському й Лубенському полках, а також сім млинів на Сеймі під Батурином взамін Бакланівської волості, яку було повернуто до «палацових» володінь. У 1742, 1744 та 1748 роках О. Розумовський придбав двори в Батурині, куди заселилися його піддані.

Таблиця 3. Домогосподарства підданих О. Г. Розумовського та їхня забудова у топографічних складових Батурина

	Вулиця, місце- вість	Дворів	% дво- рів	Забудова двору						
				хазяйських	людських	бездвірних	комір	стасень	хлівів	клунь
1	Гребля на р. Сейм	2	12	2	-	-	3	-	2	-
2	Матіївка	14	82	18	-	-	13	-	14	1
3	Побожовка	1	6	1	-	-	1	-	1	-
	Разом	17		21	-	-	17	-	17	1

За підрахунками автора, на час проведення опису в Батурині козацькій старшині належало 45 дворів. Один двір належав гадяцькому полковнику А. Крижановському, 14 – неурядовій старшині різних рангів, 15 дворів – сотенній старшині. У результаті судової реформи 1760-1763 рр. Батурин став центром судового повіту. Тому в місті мешкали і представники судової повітової влади. У їхній власності в Батурині було 15 дворів і 6 бездвірних хат.

На час проведення опису Батурина у дворі полковника А. Крижановського мешкало 3 родини підсусідків, але ні назви вулиці, де він знаходився, ні переліку дворової забудови у джерелі не вказано [4, арк. 397 зв.].

Сотник Батуринської сотні Д. Стожок мешкав у Батурині на головній вулиці – Київській. У його новому дворі було 5 житлових хазяйських хат, 2 хати для обслуги, комора, конюшня та два хліви [4, арк. 181 зв.]. Ще 8 його дворів були розкидані на вулицях Київській, Побожовці та Береговій. У них мешкали родини підсусідків сотника [4, арк. 190 зв. – 193].

Осаул Батуринської сотні Д. Башуцький мешкав на Горбанівці. Хазяйських покоїв було 2, людських – 1, 2 комори і 3 хліви. У дворі було ще 2 хазяйські покої, де мешкав брат осаула – Яків Башуцький з родиною [4, арк. 368]. На вулиці Побожовці він мав ще два двори, де жили підсусідки [4, арк. 370].

На Київській вулиці був двір писаря Батуринської сотні П. Дмитренка, в якому знаходилися 2 хазяйські хати та комора [4, арк. 514 зв.]. У провулках від Київської вулиці стояли два двори писаря, в одному з яких мешкав його дід Г. Новополець, а в іншому – родина Дмитренкового підсусідка [4, арк. 516 зв.].

Серед власників дворів у Батурині були і представники значного військового товариства. Бунчукові товариші Петро Кочубей, брати Федір та Петро Савичі безпосередньо не мешкали у місті, але володіли спадковими дворами і угіддями.

Бунчуковий товариш П. Кочубей володів двором на Гончарівці. У ньому був єдиний на той час у Батурині мурований будинок на 4 покої, 4 дерев'яних покої та 7 недобудованих дерев'яних покоїв, а також комора, стайня та хлів [4, арк. 374 зв.]. У дворі була людська хата, де мешкала родина підсусідка Кочубея [4, арк. 376 зв.]. Двори бунчукового товариша, заселені підсусідками, знаходилися на вулиці Загородній та слободі Матіївці [4, арк. 376 зв. – 378 зв.].

Спадкові володіння у Батурині мали бунчукові товариші брати Федір та Петро Савичі. Це були двори, заселені підсусідками, а також земельні ділянки, млини та різноманітні угіддя. Так, у власності бунчукового товариша Ф. Савича у Батурині був двір, в якому мешкала родина його підсусідка-мірошника [4, арк. 381 зв.]. Його брат, бунчуковий товариш П. Савич мав у Батурині два двори: на вулицях Горбанівці та Городищечку, в яких теж жили підсусідки [4, арк. 566 зв.].

Військовий товариш І. Занкевич разом з братами мешкав у дворі на вулиці Горбанівці, в якому було 2 покої власників, 1 людський, комора і стайня [4, арк. 392 зв.].

Військовий товариш Ніжинського полку З. Карташевський мешкав на вулиці Гончарівці під горою. У його дворі було 2 хазяйські хати, 2 комори, стайня, хлів та клуня [4, арк. 589 зв.]. Навпроти його двору стояла бездвірна хата цього ж власника. У цій хаті та в 6-ти дворах на вулицях Гончарівці, Мелешківці, Загородній та Побожовці мешкали підсусідки військового товариша [4, арк. 616 зв. – 619 зв.].

Значковий товариш З. Подольський мешкав на вулиці Корніївці в дворі, де було 3 хазяйські покої, 2 хати для обслуги, комора, стайня та хлів [4, арк. 454 зв.]. Окрім цього, «на главном тракту позади графского саду» у нього була хата, яку він здавав в оренду [4, арк. 457 зв.]. А «под горою над озером Шелковицею» знаходився двір з двома хатами, заселеними родинами підсусідків Подольського [4, арк. 458 зв.]. Мати значкового товариша, вдова батуринського сотника Демидовського, мешкала на Передміській вулиці. У її дворі була 1 хазяйська хата, 1 людська, комора і хлів [4, арк. 456 зв.].

Значковий товариш Т. Крут мешкав на Мостовій перспективній вулиці, що була відгалуженням Київської в напрямку Покровської церкви. У його дворі було 2 хазяйські хати, 1 людська, 2 комори, стайня і 2 хліви [4, арк. 501 зв.].

На Горбанівці жив значковий товариш П. Вятковський. Він мав 4 хазяйські покої, 4 людські, 2 комори і стайню [4, арк. 443 зв.].

Мав володіння у Батурині значковий товариш Прилуцького полку Д. Ракович. Його двір, у якому мешкала родина підсусідка, знаходився на вулиці Горбанівці [4, арк. 572 зв.].

«По Киевской дороги едучей из Батурина в Киев по правой стороне» стояв двір підкоморського судді батуринського повіту Г. Долинського. Забудова двору складалася з 4 хазяйських і 1 людської хат, 2-х комор, стайні та хліва [4, арк. 330 зв.]. На інших вулицях міста був ще один двір та 6 бездвірних хат цього власника, в яких мешкали його підсусідки [4, арк. 332 зв. – 347].

Коморний батуринського повіту П. Попенченко мешкав у дворі на Київській вулиці. У ньому було 3 хазяйські хати, 2 людські, 2 комори і стайня. Ще один його двір на вулиці Береговій, придбаний у 1758 р., з 4-ма хазяйськими, 2-ма людськими хатами, хлівом та клунею на час проведення опису був не заселений [4, арк. 577 зв.].

На вулиці Мелешківці проживав возний С. Бойченко. У його дворі було 3 хазяйські покої, 1 – людський, хлів та стайня [4, арк. 406 зв.].

Підкоморський возний П. Косач мешкав на форштадті Батурина у напрямку с. Митченка. У його дворі було 4 хазяйські і 1 людська хати, 2 комори та стайня [4, арк. 312 зв.]. На вулицях Береговій та Городищечку він мав двори з хатами і господарською забудовою, винокурнею, де мешкали його підсусідки. У одному дворі на Київській вулиці мешкав зять Косача, а інший він здавав в оренду. Двір на березі Сейму стояв пустий [4, арк. 314 зв. – 318].

Поблизу Покровської церкви знаходився двір возного Батуринського повіту Г. Рижого. У ньому знаходилися 4 жилі хазяйські хати, 1 хата для обслуги, 2 комори, стайня та хлів [4, арк. 518 зв.]. На вулицях Кадуновці та Береговій знаходилися ще три його двори, заселені підсусідками. У них було 3 людські хати та 1 хлів [4, арк. 525 зв. – 526 зв.].

Таким чином, найбільш соціально престижним районом Батурина у 1760- рр. була Київська вулиця, якою пролягав Києво-Московський тракт. Окрім маєтку К. Розумовського, який локалізовано за сучасною адресою вул. Ющенко, 47, на цій вулиці було ще 6 жилих дворів старшини. Тут мешкали практично всі представники судової влади.

За підрахунком автора, рядовим козакам у межах міської території Батурина належало 206 дворів. Соціальна група козацтва складалася з двох підгруп: виборних козаків та козаків-підпомічників. Цей поділ стихійно склався ще наприкінці XVII ст. і залишився визначальним для козацького війська упродовж наступного століття. Виборним козакам у Батурині належало 16 дворів, а козакам-підпомічникам – 190. Розміщення козацьких домогосподарств у топографічних складових міста та їхня забудова показані в таблиці 4.

Таблиця 4. Козацькі домогосподарства та їхня забудова у топографічних складових Батурина

	Вулиця	Дворів	% дворів	Забудова двору						
				хазяйських	хх підсусідські	бездвірних	комір	стаєнь	хлівів	клунь
1	Мелешківка	5	2,4	8	-	-	5	3	7	-
2	Скакунівка	14	6,8	15	1	-	12	2	10	5
3	Горбанівка	18	8,7	21	3	-	16	5	13	4
4	Млинова	10	4,8	12	-	-	8	2	12	1
5	Книшова	13	6,3	14	1	-	12	-	6	2
6	Матіївка і Городищечко	19	9,2	19	-	-	17	5	14	4
7	Київська	12	5,8	9	3	-	14	1	6	-

8	Побожовка	12	5,8	13	-	-	10	2	8	6
9	Крива	25	12,1	25	1	-	22	9	14	9
10	Лемешкова	2	1	2	-	-	2	2	2	1
11	Ємцьова	4	1,9	5	-	-	5	2	3	1
12	Гончарівка	25	12,1	25	2	1	13	5	7	4
13	Піскова	11	5,3	12	1	-	8	-	3	1
14	Корніївка	14	6,8	14	-	-	7	1	11	5
15	Загородна	2	1	2	-	-	2	-	1	1
16	Шапарівка	12	5,8	12	2	-	10	1	8	2
17	Русаківка	3	1,4	4	-	-	8	-	8	4
18	Проценкова	5	2,4	7	-	-	4	-	1	1
	Разом	206		219	14	1	175	40	134	51

Найбільше дворів рядових козаків – по 25 – знаходилося на вулицях Гончарівці та Кривій. Далі, за кількістю, – на правобережному форштадті, вулицях-слободах Матіївці і Городищечку. Наступними були Горбанівка, Скакунівка, Корніївка та Книшова. Найменше козацьких дворів знаходилося на вулицях Загородній, Лемешковій і Русаківці: по 2 та 3 відповідно.

Назви шістьох вулиць були утворені від прізвищ виборних козаків, що на них мешкали: Горбань, Ємець, Лемешко, Мелешко, Побожий та Скакун.

Найменшою за чисельністю соціальною групою у Батурині було духовенство. Представники кліру мешкали неподалік церков, в яких служили. Так, поблизу Троїцької церкви на вулиці Русаківці жив священник Олексій Петровський. У його дворі було 2 хазяйські покої, 2 комори, хлів та клуня [4, арк. 373]. Поблизу мешкав священник Іван Петровський, у дворі якого знаходилося 2 хазяйські покої, людська і комора [4, арк. 448 зв.]. Поряд був двір вдови священника Троїцької церкви Ігнатія Петровського, попаді Варвари [4, арк. 451 зв.].

На Київській вулиці, біля церкви Покрови Пресвятої Богородиці мешкав її настоятель Іван Джунковський. Він мав 3 хазяйські покої, 2 людських, комору, стайню, хлів і клуню [4, арк. 476 зв.]. Неподалік був двір, де мешкали брати Джунковського. А на вулицях Побожовці та Береговій у дворах Джунковського жили його підсусідки.

На Гончарівці, поблизу церкви Введення Пресвятої Богородиці, проживав її священник Іван Петров. Забудова двору складалася з хати, комори і хліва [4, арк. 413 зв.]. Навпроти жилого двору він мав ще одну садибу, де жила родина його підсусідка [4, арк. 417 зв.].

«Желая ... город Батурин распространить и населить знатными домами», гетьман К. Розумовський дарує ділянки землі у Батурині представникам свого оточення. Першим наділ отримав сенатор і таємний радник Григорій Миколайович Теплов. Згідно з дарчим записом від 3 грудня 1760 р., він отримав «землю, лежачую за городом, на урочище между Городком и Гончаровкою, которой земле простирается длина с горы вниз по самую реку Сейм, где она ныне течение своё имеет; а вверх по горе, до самой первой улицы, как она на плане Этингеровом положена, тоесть 118 саж., попере́к же как при реке, так и на горе 71 саж.; да сверх того противу того же места, на другую сторону широты сего места, через улицу, половину другого места в длину по тому плану, а в ширину равно как и вышеупомянутое место толиким же пространством и мерою» [4, арк. 941-941 зв.]. Ще два дворові місця площею 120 і 216 квадратних сажнів (разом 0,15 га) з двома хатами, городами і садом Теплов придбав у 1767 р. [4, арк. 943]. Згідно з умовами дарування, статський радник повинен був побудувати дім з необхідними службами протягом 4-х років від дня видачі універсалу. У 1768 р. у Батурині Г. Теплов мав «на улице Гончаровке двор новий, в оном покоев деревянных жилых для хазяев – 21, людских – 5. В оном дворе кухня при которой людских – 7. Поблизу оногo двора в конце саду людских – 2» [4, арк. 940 зв.]. За маєтком доглядав підсусідок Теплова з родиною [4, арк. 959 зв. – 960]. У 1772 р. Г. Теплов продав усі свої

батуринські маєтності разом з хутором Скритним поблизу с. Митченки К. Розумовському за 10 тисяч рублів [11, с. 335-343].

Ще одну ділянку землі на Гончарівці К. Розумовський подарував генеральному підскарбю Василю Андрійовичу Гудовичу. Згідно з дарчим універсалом від 15 жовтня 1761 р., останній отримав «земли, лежачие за городом на урочище Гончаровки, которое землею простирается длина от самой первой улицы, как она на плане Этингеровом положена, по горе и с горы вниз по саму реку Сейм, где она ныне течение свое имеет, триста сорок четыре сажни, а в ширь тоєю улицею по ров, где и съезд к Сейму – семьдесят четыре сажни трехаршинных» [4, арк. 974]. Він мав побудувати на ній садибу за 3 роки. Та раптова смерть В. Гудовича у червні 1764 р. не дозволила реалізувати плани гетьмана. Наприкінці 1760-х рр. на цій землі було «хоромное строение впусе находящееся и еще не достроенное» [4, арк. 968].

Отже, дослідивши вищеназвані питання, доходимо певних висновків відносно розміщення дворів різних соціальних груп у міському просторі Батурина кінця 1760-х років.

У Батурині знаходилися двори гетьмана К. Розумовського (1750-1764), його підданих, підданих О. Розумовського й інших представників російського дворянства, козацької старшини, рядового козацтва та духовенства. Джерелом виокремлено 20 внутрішньоміських об'єктів Батурина, де розміщувалися домогосподарства і об'єкти соціальної інфраструктури. Через відсутність інформативних планів і карт, а також втрату топонімічного матеріалу не всі згадані вулиці локалізовані у сучасному просторі міста [12, с. 221-225].

Духовенство проживало безпосередньо біля трьох місцевих церков: Живоначальної Трійці, Покрови Пресвятої Богородиці і Введення Пресвятої Богородиці.

Найбільш соціально престижним районом Батурина у 1760-ті рр. була Київська вулиця, якою пролягав Києво-Московський тракт.

Забудова Батурина на час проведення Генерального опису була майже винятково дерев'яною. Єдиним мурованим будинком володів бунчуковий товариш П. Кочубей.

Серед дворових споруд були жилі хазайські, «підсусідські», та «людські». Набір господарських споруд, перерахованих описом, складався з комір, хлівів, стаєнь і клунь. Їхня кількість та перелік визначалися заможністю власника і топографічним розташуванням двору. Так, кузні, винокурні й солодовні знаходилися на форштадтах. Натомість стаціонарна торгівля – комори, лавки і шинки – на головній Київській вулиці та прилеглих до неї вуличках і провулках.

У кількості і формах нерухомої власності проявилася станова диференціація населення Батурина. Вибірні козаки не мали у власності «людських» і «підсусідських» хат, а у бездвірних хатах мешкали майже виключно посполиті.

Для створення цілісної картини соціотопографії Батурина козацько-гетьманської доби потрібен аналіз забудови міста у різні часові зрізи. Дане питання потребує пошуку й залучення нових джерел, чим обумовлює актуальність майбутніх досліджень даної теми.

1. Дашкевич Я. Социотопография городов как направление историко-краеведческих исследований / Я. Дашкевич // Первая всесоюзная научная конференция по историческому краеведению (Полтава, октябрь 1987 г.): Тезисы докладов и сообщений. – К., 1987. – 304 с.

2. Долинська М. До проблеми складових та джерел соціотопографії / М. Долинська // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич: Коло, 2003. – Вип. 7. – 652 с.

3. Дашкевич Я. Социотопография городов... с. 71–72; Його ж. Зображення міст України XVII–XVIII ст.: проблема достовірності / Я. Дашкевич // Історична топографія і соціотопографія України: збірник наукових праць. – Львів, 2006. – с. 135–149; Климовський С. Соціальна топографія Києва XIV–середини XVII сторіччя. – К., 2002. – 229 с.; Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини) / М. Капраль. – Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2003 – 440 с.;

Долинська М. До проблеми складових та джерел соціотопографії / М. Долинська // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2003. – Вип. 7. – С. 420-433; Фелонюк А. Передмістя Львова другої половини XVII–XVIII ст.: адміністративно-правовий статус та соціотопографія: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01. / А. Фелонюк. – Львів, 2009. – 19 с.; Гулянович І. Соціотопографія приміських селищ Одеського градоначальства в середині XIX ст.: джерельна база реконструкції / І. Гулянович // Вісник Львівського університету. Серія філологічна: Збірник наукових праць. – 2014. – Вип. 61. – С. 262–271.

4. Центральний державний історичний архів України в м. Києві. – Ф. 57, оп. 1, спр. 55, 1034 арк.

5. Батури: сторінки історії: Збірник документів і матеріалів / [редколегія: Коваленко О.Б. та ін.]. – Вид. 2-ге, доповнене. – Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2012. – 882 с., 30 іл.

6. Відділ картографії Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського: Батурин. Пространство местностей занимаемыми было бывшею крепостию 17 десят. 1680 квад. саж. и городком 8 десят. 1590 квад. саж. Всего двадцать шесть десятин восемьсот семьдесят квад. саж. скопированное из общего плана в 1862 году. – Инв. № 19290. – 1 арк.

7. Російський державний військово-історичний архів (м. Москва, Російська Федерація), Ф. 846: Военно-ученый архив. – Спр. 21680. – 1 арк.

8. Волошин Ю. «Для точного исчисления и сведения всего малороссийского народа»: проведения Румянцевского опису в полковому місті Полтаві (1765-1766 рр.) / Ю. Волошин // Краєзнавство. – 2011. – №1. – С. 57-71.

9. Максимович Г. Деятельность Румянцева-Задунайского по управлению Малороссией / Г. Максимович. – Т.1. – Нежин, 1913. – 398 с.

10. Дегтярьов С.І. Маловідомий опис м. Батурин 1760 р. / С. Дегтярьов // Сумський історико-архівний журнал № VIII – IX., 2010. – С.36–66.

11. Лазаревский А. Тепловка: страница из истории старого Батурина / А. Лазаревский // Киевская старина. – 1890. – №11. – С. 335-343.

12. Саєнко Н. Топоніміка Батурина XVII-XVIII ст. / Н. Саєнко // Сіверщина в історії України: Збірник наукових праць / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОШК. – Київ – Глухів, 2016. – Випуск 9, – 583 с.

Саєнко Наталія

**Социальная топография Батурина второй половины XVIII в.
(за матеріалами Румянцевської описи)**

В статті на основі даних Румянцевської описи Лівобережної України 1765-1769 гг. розглядається соціальна структура населення Батурина і розміщення домогосподарств різних соціальних груп в городському пространстві. Виявляються особливості застройки дворів.

Ключевые слова: *соціотопографія, вулиця, двор, бездворна хата, Батурин.*

Sayenko Natalia

**The social topography Baturin at the second half of 18 century
(based on materials of Rumyantsev inventory)**

At the article considers the social structure of the population of Baturin on materials of the Rumyantsevsky Inventory of the Left-Bank of Ukraine (1765-1769) and the placement of households of different social groups in the urban space.

Key words: *sociotopography, street, yard, Baturin.*